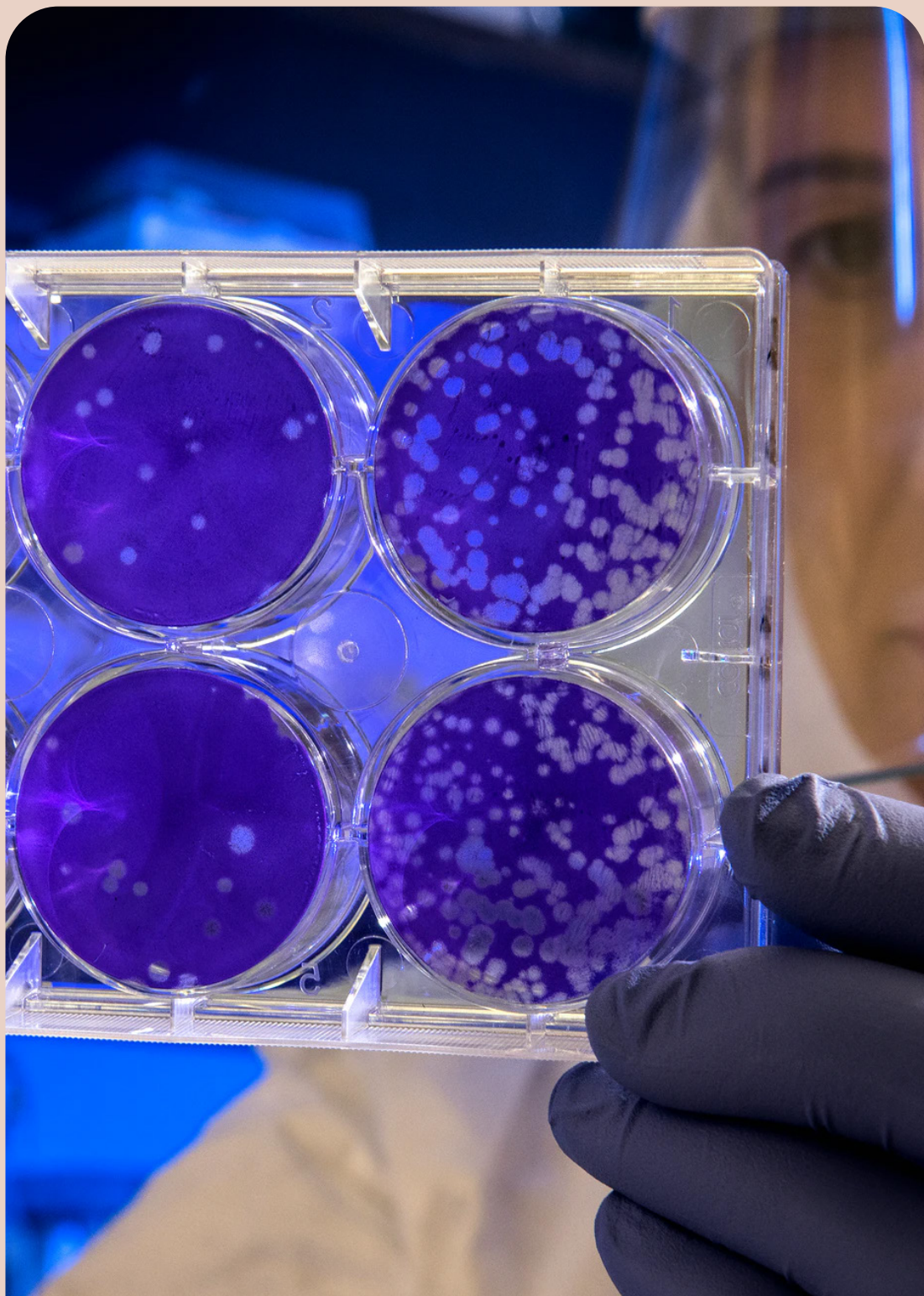


Actieplan zoönosebestrijding: bittere noodzaak.

Nieuwe pandemieën dreigen als we geen actie ondernemen.

Kamerlid Tjeerd de Groot



D66

Wat hebben het coronavirus (officieel SARS-CoV2), de Spaanse Griep, Q-koorts en de vogelgriep met elkaar gemeen? Naast dat het ziektes zijn die veel mensenlevens hebben gekost, zijn het allemaal zoönosen. Zoönosen zijn infectieziekten die van dieren kunnen worden overgedragen op de mens.¹ Ze kunnen veroorzaakt worden door bacteriën, virussen, parasieten en schimmels.² Mensen lopen ze op via het eten van voedsel, via het drinken van water, via het inademen van lucht of via direct contact met dieren.³ Ook kunnen zoönosen worden overgebracht via beten van teken en muggen.⁴ Er wordt geschat dat zoönosen jaarlijks 2,2 miljoen mensen het leven kosten.⁵

Dat zoönosen een gigantisch effect kunnen hebben op de gezondheid van mensen en de wereldeconomie, is het afgelopen jaar wederom pijnlijk duidelijk geworden met de komst van het coronavirus. Het zal echter niet de laatste keer zijn dat de wereld wordt opgeschud door een zoönose.⁶ Zo voorspellen wetenschappers dat er niet alleen nieuwe virussen zullen opduiken, maar ook dat deze vaker zullen opduiken en dat ze zich sneller verspreiden. Het is dus niet de vraag of een nieuw of bekend virus zal opduiken, maar wanneer.⁷

Een belangrijk deel van de oorzaak van de verspreiding van zoönose is de manier waarop wij mensen met dieren omgaan: landbouwdieren die op kluitjes in stallen of transportwagens zitten in de intensieve veehouderij; wilde dieren die wereldwijd (illegaal) verhandeld worden of gehouden voor bont en dieren die hun leefruimte kwijtraken door bossenkap of het verlies aan biodiversiteit. Samen vormen ze een giftige mix die het risico op het ontstaan van zoönose vergroot. In dit actieplan leggen we de oorzaken uitgebreid uit en komen we met oplossingen om de kans op zoönosen te beperken.

De coronacrisis heeft ons met de neus op de feiten gedrukt. D66 vindt dat de manier waarop we met dieren omgaan niet langer houdbaar is. Daarom stellen we in dit actieplan voor om:

1. Een einde te maken aan de intensieve veehouderij;
2. Een halt toe te roepen aan de (illegale) handel in wilde dieren;
3. Habitatverlies tegen te gaan.

1. Een einde aan de intensieve veehouderij.

De vee-industrie is een bron van (dodelijke) zoönosen en de verspreiding daarvan. Zo kunnen bijvoorbeeld geiten ons erg ziek maken. Denk hierbij aan Q-koorts, een van de bekendste voorbeelden van een dodelijke zoönose in Nederland. Mensen liepen dit op door het inademen van lucht rondom geitenhouderijen waar de Q-koorts bacterie in zat of door verspreiding via bijvoorbeeld kleding.⁸ Deze epidemie ontstond in 2007 in Noord-Brabant en groeide uit tot de grootste Q-koortsepidemie ooit wereldwijd. In Nederland overleden ongeveer 95 mensen aan de gevolgen van chronische Q-koorts of acute Q-koorts. Bovendien kampen vandaag de dag honderden slachtoffers nog steeds met de gevolgen.^{9 10 11}

En ondanks dat Q-koorts is verdwenen, hebben geitenhouderijen nog steeds een negatief effect op de volksgezondheid. Sinds 2016 zijn er drie 'Veehouderij en Gezondheid Omwonenden' (VOG) onderzoeken en enkele deelstudies gedaan naar de relatie tussen ziektes en de intensieve veehouderij. Uit deze onderzoeken is gebleken dat mensen die nabij een geitenhouderij wonen meer kans hebben op longontsteking dan gemiddeld.¹² Zo doen 'ongewone' longontstekingen zich bij omwonenden van grootschalige geitenboerderijen vaker voor en hebben deze mensen tot 60 procent meer kans longontsteking dan anderen.¹³

Bovendien werd eerder dit jaar in de media gemeld dat corona veel harder heeft toegeslagen in gebieden met intensieve veehouderij.¹⁴ Zo zijn er aanwijzingen dat slechte luchtkwaliteit samenhangt met overlijden aan het coronavirus.¹⁵ Dit vermoeden wordt onder andere gesterkt door onderzoek van de universiteit Birmingham. Onderzoekers analyseerden de Nederlandse coronacijfers van het RIVM en 355 gemeenten. Volgens de onderzoekers is er 'overtuigend bewijs van een statistisch significant positief verband tussen luchtverontreiniging en Covid-19-gevallen, ziekenhuisopnames en overlijden.'¹⁶ Zo zegt het onderzoek dat een kleine toename in de lange termijn blootstelling aan vervuilende deeltjes, het aantal besmettingen en ziekenhuisopnames met 10 procent doet stijgen en het aantal doden met 15 procent.¹⁷ Ook komen zij tot de conclusie dat Nederland meer moet doen tegen luchtvervuiling.¹⁸ Daarnaast stellen onderzoekers van The European Society of Cardiology dat uit onderzoek blijkt dat 'luchtverontreiniging een belangrijke cofactor is die het risico op sterfte door COVID-19 verhoogt'.¹⁹ Dezelfde conclusie wordt getrokken door Duitse onderzoekers, die stellen dat 19 procent van de Nederlandse coronadoden kan worden toegeschreven aan slechte luchtkwaliteit.²⁰ Momenteel doet het RIVM nog onderzoek naar deze relatie, maar een eventueel band wordt wel aannemelijk geacht volgens een onderzoeker van het RIVM.

Ook kan de intensieve veehouderij bijdragen aan de verspreiding van al bestaande ziektes. Recente voorbeelden hiervan zijn de vogelgriep, de varkenspest en corona bij nertsen. Eind april van dit jaar bleek dat bij twee nertsenhouders besmettingen met corona waren geconstateerd.²¹ Later bleek dat mensen niet alleen nertsen hadden besmet, maar ook andersom. Inmiddels zijn in meer dan de helft van de nertsenhouders in Nederland besmettingen geconstateerd, en zijn al ongeveer 3 miljoen nertsen vergast.²² Hoe het zover heeft kunnen komen is op dit moment nog niet duidelijk en moet worden geëvalueerd. Wat D66 betreft komt zo snel mogelijk een einde aan de nertsenfokkerij in Nederland, om het ontstaan van virusreservoirs te voorkomen. Op 12 november is daarom ons voorstel aangenomen, dat leidt dat voor het einde van dit jaar definitief een einde komt aan het bedrijfsmatig houden van nertsen. D66 is daarbij van mening dat nertsenhouders naast hun ruimingvergoeding geen goudgerande regeling moeten krijgen, maar dat zij gelijk behandeld moeten

worden net als andere ondernemers die de effecten voelen van het virus.

Het is duidelijk dat een andere manier van omgaan met dieren nodig is. Voor dierenwelzijn, zoals D66 al eerder bepleitte²³, maar zeker ook voor onze gezondheid.²⁴ D66 wil dat op de volgende manieren aanpakken:

1. We halveren de veestapel in de omslag naar kringlooplandbouw.

Willen we een einde maken aan de intensieve veehouderij, dan moet de aantallen dieren die we houden in Nederland drastisch omlaag. D66 deed daarom eerder het voorstel om de veestapel te halveren, als onderdeel in de omslag naar kringlooplandbouw.²⁵ Een vorm van landbouw waarbij een efficiënte en duurzame omgang met de aarde centraal staat. Als gevolg van deze omslag halveren we het aantal kippen en varkens in Nederland en het aantal koeien neemt substantieel af. Naast dat deze halvering goed is voor de natuur, draagt deze ook bij aan het beperken van het verspreiden van zoönosen. Hoe minder dieren (per bedrijf) worden gehouden, hoe minder ze elkaar kunnen besmetten. Zo worden de gevolgen van een toekomstige zoönose beduidend kleiner en hoeven minder dieren (preventief) beschermd en behandeld te worden.

2. We geven de NVWA meer capaciteit om te controleren op dierziekten.

Momenteel controleert de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit te weinig op dierziekten. Hierdoor groeien de risico's van uitbraken.²⁶ Ook wordt nauwelijks gecontroleerd op gevaarlijke stoffen in voedsel, zoals bacteriën in vlees. D66 wil daarom dat meer wordt ingezet op deze controles en dat capaciteit hiervoor wordt uitgebreid en effectiever wordt ingezet.

3. We onderzoeken welke risico's mensen lopen die in de buurt van een veehouderij wonen.

Op dit moment is er te weinig kennis over de gezondheidsrisico's die omwonenden van verschillende veehouderijen lopen.²⁷ De meeste informatie die wel beschikbaar is, gaat over pluimvee- en geitenhouderijen, er ontbreekt informatie over

bijvoorbeeld varkens- en rundveebedrijven.²⁸ Het is daarom essentieel dat er een breed getrokken onderzoek komt dat de gevolgen van grootschalige veehouderij op de volksgezondheid in kaart brengt. Alle soorten veehouderij moeten in dit onderzoek worden meegenomen.²⁹ Daarnaast moet ook meer onderzoek komen naar de effecten van luchtvervuiling van de intensieve veehouderij op sterfte en ziekenhuisopname bij het coronavirus.

2. We stoppen de (illegale) internationale handel in wilde dieren.

De (illegale) internationale handel in wilde dieren wordt al jaren gezien als een groot risico voor de wereldvolksgezondheid. Door wilde dieren uit hun leefomgeving te halen en in kooitjes te verslepen over de hele wereld, komen ze meer in aanraking met de mens en andere diersoorten. Waar deze dieren anders nooit in aanraking zouden komen met de mens omdat ze diep in de jungle leven, kunnen ze nu hun onbekende virussen op mensen overdragen.³⁰ Ook dieren die elkaar anders nooit zouden treffen, worden op elkaar gestapeld in kooitjes onder slechte omstandigheden. Dit is niet bevorderlijk voor de hygiëne en de mate van stress. Het is bewezen dat dieren in dit soort situaties meer ziektekiemen verspreiden.³¹

Momenteel is het bekendste voorbeeld van een zoönose die waarschijnlijk te herleiden is naar de handel in wilde dieren het coronavirus. Resultaten van onderzoek laten namelijk zien dat bij het schubdier een virus is gevonden wat veel lijkt op het coronavirus.³² Schubdieren worden vaak illegaal verhandeld, met name omdat wordt geloofd dat hun schubben effectieve ingrediënten zijn voor medicijnen.³³ Ook zijn er vermoedens dat het virus komt van een wasbeerhond, waarvan er zo'n veertien miljoen in China worden gehouden voor bont.³⁴ Deze zijn bewezen vatbaar voor het virus en wetenschappers zeggen dat deze het over kunnen hebben dragen op mensen.³⁵ Andere voorbeelden van virusuitbraken die te herleiden zijn naar de handel en consumptie van wilde dieren zijn SARS-3, MERS en Ebola.³⁶

Helaas is dit soort handel een van de grootst georganiseerde criminele activiteiten wereldwijd. En ook Nederland is met haar Rotterdamse haven en luchthaven Schiphol een schakel waar illegale handel Europa binnenkomt.³⁷ Zo stelt het RIVM dat illegale invoer van levende dieren of dierlijke producten via de aankomsthal op Schiphol regelmatig voorkomt.³⁸ Daarbij speelt Nederland een rol in handelsroutes van en naar

China, Thailand en Hongkong. Geconfisqueerde transporten bestaan uit levende reptielen, vogels, bushmeat (bosvlees), planten en traditionele Chinese medicijnen (TCM).³⁹

Los van de vergrote kans op zoönose, is deze handel ook een probleem voor het welzijn en het voortbestaan van deze dieren. En hoe zeldzamer de soort, des te hoger de prijs, waardoor illegale handel vaak het laatste duwtje richting uitsterven geeft.⁴⁰ Toch wordt op dit moment te weinig actie ondernomen. Om de handel in wilde dieren naar Nederland aan banden te leggen doet D66 daarom de volgende voorstellen:

1. We creëren naast een positieflijst voor zoogdieren, ook een positieflijst voor reptielen, amfibieën en vogels.

Momenteel werkt minister Schouten aan een Nederlandse positieflijst die in het voorjaar van 2021 wordt verwacht. Op deze lijst komen alle zoogdieren te staan die mogen worden gehouden in Nederland. Echter houdt deze lijst geen rekening met reptielen, amfibieën en vogels. Terwijl deze ook vaak bedreigd zijn en besmettelijke ziektes bij zich kunnen dragen. Het is daarom belangrijk dat ook voor deze categorieën positieflijsten worden gerealiseerd. De minister kan dan vaststellen dat soorten die een zoönotisch risico hebben niet meer gehouden mogen worden in Nederland. D66 wil dat deze aanvullende positieflijsten er zo snel mogelijk komen.

2. We intensiveren de controle op mainports zoals Schiphol en Rotterdam.

Om te voorkomen dat illegale wilde dieren (levend of dood) Nederland binnenkomen is het belangrijk dat hier intensiever op gecontroleerd wordt. Een voorbeeld van het feit dat dit momenteel onvoldoende gebeurt is dat tijdens de coronacrisis nog steeds bushmeat werd verhandeld in Nederland.⁴¹ Dit is een risico omdat dit soort vlees zoönosen bij zich kan dragen, denk bijvoorbeeld aan Ebola.⁴² Daarbij zijn weinig cijfers beschikbaar over hoeveel illegale wilde dieren, levend en niet levend, ons land binnenkomen. Wij roepen daarom de minister op om intensiever te controleren, zodat hier een duidelijker beeld van ontstaat.

3. We stellen hogere eisen aan reptielen-en vogelbeurzen en andere beurzen waar wilde dieren worden verhandeld.

In Nederland worden tientallen keren per jaar reptielen- en vogelbeurzen gehouden, waar naast deze diersoorten ook andere zoogdieren worden verhandeld. Meermaals heeft D66 signalen ontvangen dat er zaken misgaan op dit soort beurzen, zoals dierenwelzijn, hygiëne en het verhandelen van bedreigde diersoorten.⁴³ Net zoals bij de zogenaamde natte markten in China, worden op dit soort beurzen veel soorten en wilde dieren bij elkaar gehouden op korte afstand. Hierdoor kunnen zoönosen sneller overspringen van dier op dier en daarna weer op mens. D66 wil daarom dat op dit soort beurzen meer controles plaatsvinden door de NVWA en dat verplichte informatievoorziening komt over aanwezige diersoorten. Deze informatie moet bevatten: de beschermingsstatus in het land van herkomst, CITES-status en de geschiedenis van witwaspraktijken rondom de diersoort.

4. We bevorderen het ontnemen van criminele winsten en stellen hogere straffen op de illegale handel in wilde dieren.

In de illegale handel in wilde dieren gaat veel geld om. Als je de mensen achter illegale handel in de portemonnee kunt raken wordt illegale handel pas echt ontmoedigd. Naast het stellen van hogere straffen is het dus van belang om bijvoorbeeld hogere geldboetes te geven en om de daadwerkelijke winst te ontnemen.

5. We kaarten het gevaar aan van producten met vlees van wilde dieren.

Niet alleen de handel in levende wilde dieren, maar ook de handel in en de consumptie van vlees van wilde dieren brengt risico's met zich mee. Kangoeroevlees, bijvoorbeeld, kan salmonella en E.coli bevatten, zoönosen waar je allebei flink ziek van kan worden.⁴⁴ Toch wordt dit in Nederland nog gegeten. D66 wil een landelijke campagne starten om het gevaar van het eten van het vlees van wilde dieren aan te kaarten. Ook willen we dat een soortgelijke campagne in Europa wordt gestart.

Daarbij is het essentieel dat niet alleen Nederland ten strijde trekt om de illegale handel in wilde dieren tegen te gaan. Willen we zoönose voorkomen in de toekomst, moeten alle landen goed samenwerken. Daarom pleit D66 voor:

6. Het tegengaan van Internationale illegale handel in wilde dieren als agendapunt tijdens the UN Convention on Biological Diversity in China begin 2021.

Er wordt veel gehandeld in wilde dieren wereldwijd. Bijvoorbeeld op wilde dierenmarkten. Alle landen horen hun verantwoordelijkheid te nemen in een wereldeconomie en daarom zijn internationale afspraken zeer belangrijk voor de volksgezondheid. We willen het tegengaan van illegale dierenhandel daarom hoog op de agenda zetten bij de Biodiversiteitsconventie van de Verenigde Naties in China begin 2021. Hierbij is het belangrijk dat het gevaar van traditionele medicijnen wordt geagendeerd. Deze zijn immers een belangrijk onderdeel van de handel in wilde dieren.⁴⁵

7. Het EU Action Plan against Wildlife Trafficking wordt deel van de Europese Biodiversiteitsstrategie.

Het huidige EU-actieplan tegen de handel in wilde dieren loopt dit jaar af. Volgend jaar zal een nieuw plan worden gepresenteerd. Wat D66 betreft is het essentieel dat dit plan onderdeel wordt van de Europese Biodiversiteitsstrategie. Door het actieplan te koppelen aan de strategie, heeft het plan meer kans van slagen. Zeker omdat de Biodiversiteitsstrategie waarschijnlijk bindende doelstellingen zal bevatten. Bovendien wil D66 dat in dit actieplan wordt opgenomen dat wanneer iemand gepakt wordt voor illegale handel in dieren, die persoon na vrijlating of het betalen van een boete niet verder kan gaan met zijn of haar bezigheden. Dit moet op Europees niveau worden aangekaart en opgenomen worden in het EU Action Plan.

8. We bepleiten de realisatie van een Europese positieflijst en verbieden de handel van dieren met een beschermingsstatus in het land van herkomst.

Naast een positieflijst in Nederland, moet deze er ook komen op Europees niveau. Immers is Nederland niet het enige land in Europa waar wilde dieren binnenkomen en/of worden verhandeld. Op dit moment is de enige systematiek om de handel in wilde dieren te reguleren in Europa CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora). Echter focust deze zich op het voortbestaan van enkele dier- en plantensoorten en kijkt deze niet naar diergezondheid, volksgezondheid en bioveiligheid. Dat is een groot gemis. John Scanlon, voormalig Secretaris Generaal van CITES, stelde dat door dit gebrekkige mandaat de handel via CITES het risico op pandemieën zelfs kan vergroten.⁴⁶ Zo stsaat bijvoorbeeld de hoefijzervleermuis niet op de CITES, terwijl deze vermoedelijk zelfs de oorsprong is van het virus. Het is daarom belangrijk dat naast CITES ook een positieflijst komt, zodat ook het gevaar van zoönose wordt gewogen bij dierenhandel. Daarnaast moet Europa een verbod instellen op handel in dieren die beschermd zijn in het land van herkomst, zodat deze niet illegaal naar Europa worden gebracht.

3. We gaan habitatverlies tegen.

Niet alleen de intensieve veehouderij en de (illegale) handel in wilde dieren vormen een gevaar, maar ook habitatverlies brengt veel risico met zich mee. Zo zijn bijvoorbeeld gebieden waar tropische bossen worden gekapt met een grote biodiversiteit plekken waar infectieziekten kunnen overspringen. Tropische bossenkap gebeurt op massale schaal om landbouwgrond te creëren en om hout te vergaren. Hiervoor worden wegen aangelegd en als gevolg trekken mensen de bossen in. Zo ontstaat meer jacht, worden meer wilde dieren gevangen en wordt vlees van wilde dieren meer geconsumeerd. Bossenkap zorgt dus voor meer interactie tussen dier en mens en maakt de kans op zoönotische infecties groter.⁴⁷

Een voorbeeld van dit fenomeen zijn uitbraken van Ebola bij bosranden in Afrikaanse landen, waar dieren die besmet waren met het ebolavirus in contact kwamen met de bevolking.⁴⁸ Andere voorbeelden van ziektes die sneller verspreiden door habitatverlies zijn ziektes als malaria, dengue en ZIKA.⁴⁹ Het is daarom essentieel dat habitatverlies wordt bestreden, zodat wilde dieren minder in aanraking komen met de mens. D66 wil het volgende:

1. We sluiten een wereldwijd akkoord om de natuur te beschermen, een 'Parijs voor de Natuur akkoord'

In 2019 nam de Kamer met ruime meerderheid een motie van D66 aan ten behoeve van dit doel.⁵⁰ Daarom moet Nederland zich volgend jaar tijdens de VN-top in China inzetten voor ambitieuze en bindende doelstellingen om het voortdurende uitsterven van dier- en plantensoorten te stoppen. Volgens D66 moet bij deze conventie worden afgesproken dat in 2030 biodiversiteitsverlies wereldwijd is gestopt.

2. We maken Europese afspraken om 30% beschermde natuur te realiseren.

In Europa worden bindende biodiversiteitsdoelstellingen afgesproken, waarbij 30% procent beschermde natuur op land en water wordt gerealiseerd in 2030.

3. We verbieden import van niet aantoonbaar duurzaam hout, palmolie en soja in Europa.

Een belangrijke reden voor het verlies van habitats is ontbossing. Het is daarom essentieel dat dit wordt tegengegaan. We willen hiervoor een verbod afdwingen in Europa op de import van niet aantoonbaar duurzaam hout, palmolie en soja.

Factsheet

Zoönose

- Een zoönose is een ziekte die van dieren overgedragen kan worden op mensen.
- Bekende voorbeelden: coronavirus, ebola, Q-koorts, Hepatitis E, vogelgriep, papegaaienziekte, rabiës, HIV.
- SARS is overgedragen op mens door consumptie van civetkat in China en MERS is overgedragen van kameel op mens in Midden-Oosten.
- Bijna 75 procent van de nieuwe ziektes die de afgelopen 10 jaar zijn opgekomen vinden hun oorsprong in dieren.⁵¹
- Er zijn meer dan 150 zoönotische ziektes wereldwijd.⁵²
- Er wordt geschat dat er ongeveer 1,7 miljoen onbekende virussen zijn op aarde, waarvan tussen de 631,000 en 827,000 kunnen overspringen van dier op mens.⁵³
- 13 zoönosen zijn verantwoordelijk voor 2,2 miljoen doden per jaar.⁵⁴
- Het schubdier is het meest verhandelde zoogdier ter wereld (195.000 verhandeld in 2019.)⁵⁵
- Wereldwijd zijn al meer dan een miljoen doden gevallen door het coronavirus.⁵⁶
- Sinds 1918 zijn er op zijn minst 6 globale pandemieën geweest.⁵⁷

Intensieve veehouderij

- Intensieve veehouderij is een andere naam voor niet grondgebonden veehouderij.
- In Nederland houden we ongeveer 100 miljoen kippen, 12 miljoen varkens en 4 miljoen koeien (2018).⁵⁸
- Met gemiddeld meer dan 75 melkkoeien per bedrijf behoren de Nederlandse melkveebedrijven tot de grootste van de EU.⁵⁹
- Tussen 2010 en 2019 is het aantal geiten in Nederland verdrievoudigd naar 614 duizend in 2019.⁶⁰
- In 2020 bleek uit onderzoek van het RIVM dat in gebieden met intensieve geitenhouderij gemiddeld meer mensen lijden aan een longontsteking. Het gaat vooral om mensen die binnen een afstand van 1 à 2 kilometer van een geitenhouderij wonen. Noord-Brabant en Limburg tellen 1900 longontsteking-patiënten per 100.000 inwoners. Utrecht, Overijssel en Gelderland 1800. Regio's met weinig veehouderij 1400.
- Naast geitenhouderijen hebben ook pluimveehouderijen invloed op de gezondheid van omwonenden. Zo stoten zij relatief veel fijnstof en endotoxinen uit. Hierdoor kunnen mensen gevoeliger worden voor micro-organismen die longontstekingen kunnen veroorzaken.⁶¹ Doch wijst onderzoek uit dat longontsteking in mindere mate voorkomt rond pluimveehouderijen dan bij geitenhouderijen.⁶²

- In juni 2020 toonde een studie van de Universiteit van Birmingham⁶³ een verband aan tussen langdurige blootstelling aan luchtvervuiling en coronagevallen (ziekenhuisopnames en sterfgevallen) na onderzoek in 355 Nederlandse gemeenten.
- Er zijn 128 nertsenhouders in Nederland, waarvan de meeste (59) in Noord-Brabant.
- Inmiddels zijn bijna 3 miljoen nertsen geruimd, waarvan ongeveer 2,2 miljoen pups.
- Wereldwijd worden er 60 miljoen nertsen gehouden, waarvan 35 miljoen in Europa.

Handel in wilde dieren

- Volgens IUCN is wildlife trafficking, de illegale internationale handel in planten en dieren, één van de grootste georganiseerde criminele activiteiten ter wereld. Handelsvolume is 26 miljard USD; voor een groot deel gedreven door vraag vanuit China.⁶⁴
- In 2018 werden op Schiphol 14.936 zendingen vanuit tientallen landen buiten de EU voor importcontrole aangeboden. Het ging om 6.459 partijen levende dieren en 8.477 zendingen met producten van dierlijke oorsprong. Tussen 2001-2010 vonden 14% van de Europese inbeslagnames plaats in Nederland; in 2011-2015 was er eenzelfde trend.
- Nederland speelt een rol in handelsroutes van en naar China, Thailand en Hongkong. Geconfisqueerde transporten bestaan uit levende reptielen en vogels, bush meat, planten en Traditional Chinese Medicine (TCM).⁶⁵

Habitatverlies

- Habitatverlies wordt vaak gezien als de grootste reden voor de achteruitgang van biodiversiteit op aarde.⁶⁶
- Hoe meer natuur wordt verstoord door de mens, hoe groter de kans dat een virus op een mens overspringt.⁶⁷
- In de Amazone leidde 4 procent meer ontbossing tot een gestegen incidentie van malaria met bijna 50 procent.⁶⁸
- In de eerste zes maanden van dit jaar importeerde Nederland 14 procent meer soja, waarvan 1,6 miljard kilogram sojabonen uit Brazilië werd ingevoerd. De totale import bedroeg in de eerste helft van 2020 2,4 miljard kilogram sojabonen. Het aandeel Braziliaanse soja steeg met 40 procent ten opzicht van het eerste halfjaar van 2019. De toename van 14 procent betekent zowel 14 procent meer sojaschroot als sojaolie.⁶⁹
- Ongeveer een kwart van alle door Nederland ingevoerde sojabonen wordt meteen naar het buitenland geëxporteerd. Het grootste deel wordt in Nederlandse fabrieken verwerkt tot sojameel als met name veevoederproduct of tot sojaolie voor met name menselijke consumptie.⁷⁰

Eindnoten

- 1 <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Biovetinary-Research/show-bvr/Zes-vragen-en-antwoorden-over-het-Wuhan-coronavirus.htm>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 2 <https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/zoönosen/cijfers-context/oorzaken-en-gevolgen>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 3 <https://www.rivm.nl/rivm/kennis-en-kunde/expertisevelden/zoonosen>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 4 Ibid
- 5 <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Biovetinary-Research/Uitgelicht-1/Zoonosen-1.htm>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 6 <https://ipbes.net/pandemics>, website geraadpleegd op 30 oktober 2020.
- 7 <https://ipbes.net/pandemics>, website geraadpleegd op 30 oktober 2020.
- 8 <https://www.rivm.nl/vragen-en-antwoorden-q-koorts>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 9 <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/149556/Epidemie-lijkt-voorbij-66-Q-koorts-patienten-in-2012>
- 10 <https://www.rivm.nl/q-koorts>
- 11 <https://www.bd.nl/dossier-q-koorts/kinderboerenshy-deenshy-rijenshy-en-schenden-q-koortsreenshy-gels-nvwa-deelt-boetes-uit~a1c19b5c/>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 12 <https://www.nivel.nl/nl/nieuws/relatie-nabijheid-geitenhouderij-en-verhoogde-kans-op-longontsteking-bevestigd>
- 13 <https://www.ftm.nl/artikelen/geiten-qkoorts-corona-brabant-veehouderij?share=1AvcX-cFeSRxRM4%2FIBmajo6Ybwx%2FarFtIRc0YZzeSgtajWgFXYJHXsR8R6JxA2zE%3D>
- 14 <https://www.ad.nl/binnenland/corona-blijkt-stuk-harder-toe-te-slaan-in-gebieden-met-intensieve-veehouderij~a21d0df6/>, website geraadpleegd op 30 oktober 2020.
- 15 <https://www.ad.nl/binnenland/corona-blijkt-stuk-harder-toe-te-slaan-in-gebieden-met-intensieve-veehouderij~a21d0df6/>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 16 <https://www.parool.nl/nederland/onderzoekers-2200-coronadoden-te-link-en-aan-slechte-luchtkwaliteit~b7ca1b6c/>, website geraadpleegd op 12 november 2020.

- 17 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3628242, pagina 22, website geraadpleegd op 27 oktober 2020.
- 18 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3628242, website geraadpleegd op 27 oktober 2020.
- 19 <https://academic.oup.com/cardiovasces/advance-article/doi/10.1093/cvr/cvaa288/5940460>, ; <https://www.escardio.org/The-ESC/Press-Office/Press-releases/study-estimates-exposure-to-air-pollution-increases-covid-19-deaths-by-15-world>, website geraadpleegd op 12 november 2020.
- 20 <https://www.parool.nl/nederland/onderzoekers-2200-coronadoden-te-link-en-aan-slechte-luchtkwaliteit~b7ca1b6c/>, website geraadpleegd op 12 november 2020.
- 21 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/openbaar-en-dagelijks-leven/dieren/nertsen.>, geraadpleefd op 23 oktober 2020.
- 22 Kamerbrief 'Beantwoording feitelijke vragen Verantwoordingsrapportage NVWA over 2019', pagina 2.
- 23 https://d66.nl/wp-content/uploads/2020/10/actieplan—dierenwelzijn_v2.pdf, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 24 <https://www.kennisplatformveehouderij.nl/zoonosen>.
- 25 <https://d66.nl/nieuws/halveer-de-veestapel/>.
- 26 <https://fd.nl/economie-politiek/1362490/veiligheid-in-gevaar-door-tekorten-bij-toezichthouder-nvwa>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 27 <https://www.kennisplatformveehouderij.nl/zoonosen>
- 28 <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2020-0130.pdf>, website geraadpleegd 12 november 2020.
- 29 <https://www.kennisplatformveehouderij.nl/zoonosen>
- 30 <https://www.wwf.nl/globalassets/pdf/the-loss-of-nature-and-rise-of-pandemics---protecting-human-and-planetary-health.pdf>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 31 <https://www.nationalgeographic.nl/dieren/2020/07/handel-in-wilde-dieren-levensgevaarlijk-voor-dier-en-mens>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 32 Ibid
- 33 <https://www.nationalgeographic.nl/dieren/2019/05/hoe-dit-schuwe-solitaire-dier-doelwit-werd-van-stroppers>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 34 <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00502-w>, website geraadpleegd op 30

oktober 2020.

- 35 https://wwwnc.cdc.gov/eid/article/26/12/20-3733_article, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 36 <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirus-pandemic-viruses-animals-bird-swine-flu-sars-mers-ebola-zika-a9483211.html>.
- 37 [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578957/IPOL_IDA\(2016\)578957_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578957/IPOL_IDA(2016)578957_EN.pdf)
- 38 <https://www.rivm.nl/publicaties/staat-van-zoonosen-2019>, website geraadpleegd op 17 november 2020.
- 39 RIVM – ‘Staat van zoönosen 2018’
- 40 <https://link.springer.com/article/10.1007/s10531-019-01825-5>, website geraadpleegd op 5 november 2020.
- 41 <https://www.telegraaf.nl/nieuws/985299244/stichting-aap-bezorgd-over-verkoop-bushmeat-in-nederland>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 42 <https://www.trouw.nl/nieuws/het-virus-houdt-zich-schuil-in-het-beest~bfb3e284/>, website geraadpleegd op 3 november 2020.
- 43 <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2020Z17241&did=2020D37344>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 44 <https://www.worldanimalprotection.nl/actueel/het-schokkende-verhaal-over-de-kangoeroes> geraadpleegd op 23 oktober 2020.
- 45 <https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/vietnam-verbiedt-handel-in-wilde-exotische-dieren~bc76a096/>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 46 <https://www.linkedin.com/pulse/wildlife-trade-origins-covid-19-preventing-future-john-e-scanlon-ao/>, website geraadpleegd op 22 oktober 2020.
- 47 Hing, S., Narayan, E. J., Thompson, R. A., & Godfrey, S. S. (2016). The relationship between physiological stress and wildlife disease: consequences for health and conservation. *Wildlife Research*, 43(1), 51-60; Aguirre, A. A. (2017). Changing patterns of emerging zoonotic diseases in wildlife, domestic animals, and humans linked to biodiversity loss and globalization. *ILAR journal*, 58(3), 315-318.
- 48 https://www.parool.nl/columns-opinie/als-wij-niets-veranderen-aan-onze-relatie-met-dieren-natuur-is-corona-pas-het-begin~baa11d06/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=whatsapp
- 49 <https://www.nytimes.com/2020/02/19/health/coronavirus-animals-markets.html>

- 50 <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019Z08679&did=2019D17644>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 51 <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Bioveterinary-Research/Uitgelicht-1/Zoonosen-1.htm>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 52 Ibid
- 53 <https://www.livescience.com/61848-scientists-hunt-unknown-viruses.html>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 54 <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Bioveterinary-Research/Uitgelicht-1/Zoonosen-1.htm>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 55 <https://www.worldwildlife.org/stories/the-fight-to-stop-pangolin-extinction>
- 56 <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5185120/miljoen-doden-corona-covid>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 57 <https://ipbes.net/pandemics>, website geraadpleegd op 30 oktober 2020.
- 58 <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=2922>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 59 <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Economic-Research/Sectoren-feiten-cijfers/Melkveehouderij.htm>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 60 <https://www.ftm.nl/artikelen/de-geitensector-is-een-groeimarkt-en-een-risico-voor-de-volksgezondheid?share=4crUtXVJjh%2FBmAijGwiQFhu9w6h%2BcxsQ5lfdZ-ABbPxj5U5EYq649TkCROxVssg%3D%3D>
- 61 <https://www.rivm.nl/veehouderij-en-gezondheid/onderzoek-veehouderij-en-gezondheid-omwonenden-vgo/vragen-en-antwoorden-onderzoek-vgo>
- 62 <https://www.rivm.nl/veehouderij-en-gezondheid/onderzoek-veehouderij-en-gezondheid-omwonenden-vgo>
- 63 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3628242
- 64 <https://foreignpolicy.com/2020/02/25/virus-bats-pangolins-wild-animals-coronavirus-zoonotic-diseases/>
- 65 RIVM – ‘Staat van zoönosen 2018’
- 66 <https://wwf.be/nl/uitdagingen/habitatverlies-en-degradatie/>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 67 <https://www.eoswetenschap.eu/gezondheid/waarom-virussen-steeds-makkelijker-van-dier-op-mens-overgaan>, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.
- 68 <https://www.eoswetenschap.eu/gezondheid/waarom-virussen-steeds-makkelijk->

er-van-dier-op-mens-overgaan, website geraadpleegd op 26 oktober 2020.

69 <https://www.vork.org/nieuws/nederlandse-import-braziliaanse-soja-groeit-met-40-procent/>, website geraadpleegd op 30 oktober 2020.

70 Ibid